

Arthur in de vroegmiddeleeuwse traditie in Wales

Lauran Toorians

Wie kent niet de verhalen over koning Artur en zijn ridders van de ronde tafel?¹ Daarover zal het hier verder niet gaan. De koning Artur waarover die verhalen handelen, is waarschijnlijk het bedenkfel van de twaalfde-eeuwse schrijver Galfried van Monmouth, die (waarschijnlijk) in 1138 een boek schreef over de ‘Geschiedenis van de koningen van Britannia’ (*Historia Regum Britanniae*). Dit boek werd in korte tijd in heel Europa erg populair en het is pas hierin dat Artur verschijnt als koning van de Britten.

Ook de figuur van Merlijn als hoftovenaar van koning Artur is een bedenkfel van Galfried van Monmouth. Zo vinden we in diens ‘Geschiedenis’ een hoofdstuk over de ‘Voorspellingen van Merlijn’ (*Prophetiae Merlini*) en schreef Galfried rond 1148 een afzonderlijk ‘Leven van Merlijn’ (*Vita Merlini*) in dichtvorm dat meteen ook het laatste werk is dat we van Galfried kennen. De ronde tafel duikt pas op in een Oudfranse bewerking van Galfrieds ‘Geschiedenis’ die werd gemaakt door de Normandische schrijver Wace, die leefde van ongeveer 1100 tot na 1171. Het boek van Wace heet *Roman de Brut*, wat letterlijk zoiets betekent als ‘Verhaal van Brutus’. Omdat in de middeleeuwse geschiedensschrijving in Europa vaak werd begonnen met de figuur van Brutus waarmee volgens de klassieke tradities het Romeinse Rijk begon, werd die naam min of meer synoniem met ‘historisch’. In het Wels werd *brut* zelfs het normale woord voor ‘kroniek’. Een meer correcte vertaling van de titel *Roman de Brut* is dan ook ‘Historisch verhaal’. Het werk verscheen in 1155.

Door deze twee verhalen, het ene in het Latijn en het andere in het Frans, werd koning Artur in hoog tempo razend populair in heel Europa. Arturverhalen werden geschreven en bewerkt in alle denkbare talen die in de middeleeuwen in Europa werden gesproken. In Noord-Italië ontstond zelfs een bewerking in het Hebreeuws.² Ook na de middeleeuwen bleef Artur nog lang populair, en ook tegenwoordig worden nog regelmatig nieuwe bewerkingen en verfilmingen geproduceerd. Een van de mooiste van die recentere bewerkingen is die van Terence H. White, *Arthur, koning voor eens en altijd*.³

¹ Wetenschappers (en anderen) die zich bezighouden met de verhalen rond ‘koning Artur en zijn tafelronde’ hanteren in het Nederlands de spelling *Artur* (zonder *h*). Ik doe dat hier ook voor de verhaalpersoon. De naam van de ‘historische’ held uit het vroegmiddeleeuwse Wales heeft echter wel een *h*. Zijn naam spel ik hier dus ook steeds *Arthur*. Dit artikel is een grondig bewerkte versie van de lezing ‘Arthur in de vroegmiddeleeuwse traditie in Wales’ waarvan de tekst werd afgedrukt in: [Carine van Rhijn (ed.),] *De Kelten. Syllabus van het NJBG congres “De Kelten”, gehouden op 28-29-30 december 1992 te Valkenswaard* (= Janus 21. Een uitgave van de Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis. Den Haag 1993) 3-14. Dit artikel verscheen in druk in het literaire kwartaalblad *Kruispunt* 188 (Brugge, maart 2002) 102-142.

² Curt Leviant (ed.), *King Artus. A Hebrew Arthurian romance of 1279*. Edited and translated with cultural and historical commentary (Assen 1969). Het meest uitvoerige naslagwerk over de middeleeuwse Arturliteratuur is nog steeds R.S. Loomis (ed.), *Arthurian Literature in the Middle Ages* (Oxford 1959), maar zie ook noot 4.

³ Oorspronkelijk verschenen in 1958 als T.H. White, *The Once and Future King*. Het eerste van de vier boeken uit deze cyclus verscheen al in 1937 en werd een beroemd jeugdboek.

Al deze verhalen vinden hun oorsprong bij Galfried van Monmouth, maar dat wil niet zeggen dat Galfried het allemaal ook zelf heeft verzonnen. Hij putte weer uit de verhaaltradities van Wales, tradities die waren gegroeid rond een figuur Arthur die in Wales al eeuwenlang bekend was en die mogelijk teruggaat op een historisch persoon.⁴ Om te begrijpen hoe dat in zijn werk ging, moeten we eerst kort naar de tijd van Galfried, om daarna nog enkele eeuwen verder terug te gaan naar de tijd waarin Wales zijn huidige vorm kreeg.

Galfridus Arturus

Galfried van Monmouth (*Galfridus Monemutensis* in het Latijn, *Geoffrey of Monmouth* in het Engels) leefde van ongeveer 1090 tot 1155. Uit zijn naam kan worden afgeleid dat hij afkomstig was uit Monmouth, in het grensgebied tussen Wales en Engeland. Er bestaan vermoedens dat zijn familie afkomstig was uit Bretagne, maar dit is niet helemaal zeker en het is dus onduidelijk of en in welke mate hij de Bretonse geschiedenis en tradities (en taal) kan hebben gekend. Zijn actieve leven bracht hij vrijwel volledig door in Oxford, waar hij ook zijn boeken schreef. Galfried was priester en werd in 1152 tot bisschop gewijd van St Asaph (Llanelwy) in het noorden van Wales, waar hij waarschijnlijk nooit is geweest. In deze periode was Wales nog voor een flink deel een onafhankelijk gebied dat niet rechtstreeks onder de Engelse kroon viel.

Nadat in 1066 Willem de Veroveraar vanuit Normandië in Engeland was binnengevallen, ontstond daar een nieuwe heersende klasse van mensen die wij Anglo-Normandiërs noemen. Het Frans was onder deze elite de taal met het meeste prestige (wat ook verklaart waarom het Engels, sinds het deze ondergeschikte positie weer te boven is gekomen, zo vol zit met Franse leenwoorden). Willem verdeelde zijn nieuwe gebied in grote stukken, en gaf die in leen aan de edelen die hem bij zijn verovering hadden geholpen. Zo'n leen (een graafschap, of in het Engels *county*) werd gehouden door een graaf (*count*), die in ruil voor het stuk land waarvan hij de vruchten mocht plukken verplicht was de koning met raad en daad bij te staan.

In theorie bleef het leen altijd in het bezit van de koning, die het dus ook weer terugkreeg wanneer een graaf overleed. In de praktijk was dit systeem nogal wat ingewikkelder en werden lenen al snel erfelijk, maar dat doet hier weinig ter zake.⁵ Aan de grenzen van zijn gebied, dus ook aan de grens met Wales, stelde Willem de Veroveraar een speciaal soort graven aan: markgraven (*Marcher Lords* is de Engelse term). 'Mark' is een oud woord voor grens, en een markgraaf (een andere Nederlandse benaming is 'markies') kreeg niet alleen een stuk land aan de grens in leen – een stuk dat hij uiteraard diende te verdedigen – hij kreeg bovendien het niet onaantrekkelijke voorrecht om over die grens heen land te mogen veroveren dat hij vervolgens zelf in eigendom mocht nemen. Het door een markgraaf veroverde gebied in Wales werd dus niet automatisch eigendom van de Engelse koning. De grote rijkdom en macht die deze markgraven – zij werden ook wel aangeduid als baronnen

⁴ Het naslagwerk bij uitstek hiervoor is dat van Rachel Bromwich, A.O.H. Jarman & Brinley F. Roberts (eds), *The Arthur of the Welsh. The Arthurian Legend in Medieval Welsh Literature* (Cardiff 1991). Recenter verschenen eveneens bij de University of Wales Press vergelijkbare werken over *The Arthur of the English* (ed. by W.R.J. Barron) en *The Arthur of the Germans* (ed. by W.H. Jackson & S.A. Ranawake; hierin wordt ook de Nederlandstalige Arturliteratuur behandeld). Andere delen zijn in voorbereiding. Belangrijk is ook de beknopte en heldere introductie die wordt geboden door O.J. Padel, *Arthur in Medieval Welsh Literature. Writers of Wales* (Cardiff 2000). Padel behandelt alle Arthurbronnen als literatuur zonder waarde als historische bron.

⁵ Wie de details wil weten, kan nog steeds uitstekend terecht bij F.L. Ganshof, *Qu'est-ce que la féodalité?* (Brussel 1944; in het Engels vertaald onder de titel *Feudalism*).

– hieraan ontleenden, zou later een groot probleem gaan vormen voor de Engelse kroon.

In de twaalfde eeuw, dus toen Galfried van Monmouth leefde, waren de verschillende markgraven druk bezig hun gebied in Wales uit te breiden. In Wales zelf was er vrijwel nooit één vorst voor het hele gebied geweest, maar bestreden allerlei kleinere vorsten elkaar voortdurend om de macht. Hierdoor ontstond in de twaalfde eeuw een ingewikkeld en steeds weer veranderend netwerk van bondgenootschappen. Daarin gebeurde het zowel dat Welse vorsten gezamenlijk tegenover de Anglo-Normandische markgraven streden, maar ook – en met evenveel gemak – dat zij met hun Anglo-Normandische burens samenspannen om hun Welse broeders een hak te zetten. Hierdoor ontstond in het grensgebied een cultuur waarin Welse en Anglo-Normandische elementen voortdurend met elkaar in aanraking kwamen en elkaar diepgaand beïnvloedden. Het is dus helemaal niet verbazingwekkend dat de Anglo-Normandiër Galfried van Monmouth goed op de hoogte was van de Welse verhaaltradities, en bekend was met de Welse geschiedenis.

Zoals gezegd, is wel verondersteld dat de familie van Galfried oorspronkelijk afkomstig was uit Bretagne. Onder de Anglo-Normandiërs bevonden zich niet alleen veel edelen uit Normandië, maar ook Vlamingen en Bretonnen die in het leger van Willem de Veroveraar hadden meegestreden.⁶ Galfried besteedt in zijn werken opvallend veel aandacht aan Bretagne, en hij stond in zijn eigen tijd ook bekend als *Galfridus Artur(us)*. Misschien betekent dit, dat zijn vader zowaar Arthur heette, een naam die in die tijd in Bretagne niet ongewoon was. Maar er is anderzijds ook wel gesuggereerd dat *Artur* hier een bijnaam is die Galfried kreeg omdat hij zo uitvoerig schreef over Art(h)ur en deze figuur zo populair maakte. Wanneer echter Galfried werkelijk van Bretonse afkomst was, dan kan die band met Bretagne ook zeker hebben bijgedragen tot zijn belangstelling voor en zijn kennis over Arthur. Maar in dit verhaal beperken we ons tot de Arthurtradities in Wales.

‘Donkere eeuwen’

Maar wie was nu die Welse Arthur waaromheen Galfried en zijn navolgers in de twaalfde eeuw deze populaire verhalen schiepen? Die vraag is niet zo eenvoudig te beantwoorden, want van die vroege Welse verhaaltraditie zijn ons slechts fragmenten overgeleverd. Wel weten we dat die traditie ook in Galfrieds tijd al erg oud was, en dat Arthur in ieder geval *geen* ‘koning’ geweest kan zijn. Om de situatie te kunnen begrijpen eerst een stukje geschiedenis van de vroege middeleeuwen.

Het zuidelijk deel van Groot-Brittannië heeft deel uitgemaakt van het Romeinse Rijk. De inheemse inwoners uit die periode noemen we Britten. Vooral in het gebied dat ruwweg overeenkomt met het huidige Engeland, was de invloed van de Romeinen erg groot. Dit gebied was onder meer belangrijk voor de graanvoorziening van de Romeinse grenstroepen langs de Rijn. Toen in de loop van de vierde eeuw de grenzen van het Romeinse Rijk steeds meer onder druk kwamen te staan, en er ook steeds meer interne strijd om de macht ontstond, trokken de Romeinen steeds meer legereenheden uit Groot-Brittannië terug om die in te zetten op het vasteland.

Allerlei invallers profiteerden hiervan door regelmatig overvallen op het Romeins-Britse gebied te plegen, zowel vanuit Ierland als vanaf de Noordzeekusten ten noorden van het Romeinse gebied. Net als elders probeerden de Romeinen deze

⁶ Over deze Vlamingen, zie Lauran Toorians, ‘Vlaamse nederzettingen in Keltische gebieden’ in idem (ed.), *Kelten en de Nederlanden van prehistorie tot heden* (Leuven 1998) 69-88, en de daar genoemde literatuur.

aanvallen af te zwakken door groepen invallers in het rijk binnen te laten en hen toe te staan zich als bondgenoten aan de grens te vestigen. Dit was een poging om dieven met dieven te vangen, en dat ging niet altijd goed.

Zo ontstonden op de westelijke schiereilanden van Groot-Brittannië (in Cornwall, het zuiden en het noorden van Wales, en het zuiden van Schotland) nederzettingen van Ieren. Nu werden Ieren in die tijd door de Romeinen *Scoti* genoemd, en doordat de Ierse nederzetting in het huidige Schotland erg succesvol bleek, kreeg dit land hierdoor zijn tegenwoordige naam. De Ieren in Noordwest-Wales werden in de vijfde eeuw verdreven, die in Zuid-Wales en Cornwall zullen de zijn geassimileerd aan de inheemse, Britse bevolking. Zowel aan de Engelse zuid- en oostkust als op de Kanaalkust van het Europese vasteland bouwden de Romeinen een rij forten tegen de zeevarende Saksen, terwijl zij in het uiterste zuidoosten (Kent) ook een aantal Saksen toestond zich als bondgenoten te vestigen.

In 410 of daaromtrent trokken de Romeinen zich definitief en volledig uit Groot-Brittannië terug. Voor de Britten moet dit een erg dramatische gebeurtenis zijn geweest. Zij beschouwden zich als Romeinse staatsburgers, hadden meer dan drie eeuwen onder Romeins gezag geleefd en waren – in elk geval formeel – als zodanig ook christenen geworden. Vooral in het zo sterk geromaniseerde Engeland was de bevolking er dan ook in het geheel niet op ingesteld om zelf voor veiligheid en verdediging te moeten zorgen. In het begin veranderde er waarschijnlijk nog niet zo erg veel en probeerde men zoveel mogelijk de bestaande bestuursstructuren in stand te houden.

Wel trok een deel van de bevolking van het zuidwesten van Groot-Brittannië naar het Europese vasteland om zo binnen de ‘veilige’ grenzen van het Romeinse Rijk te kunnen blijven. Zij vestigden zich vooral in wat nu Normandië en Bretagne heet, en voor een klein deel ook in Galicië in het uiterste noordwesten van Spanje. In Bretagne (dat dus eigenlijk ‘Klein-Brittannië’ is) assimileerden zij met de daar wonende Gallische bevolking – hun Britse en Gallische talen waren vrijwel zeker onderling verstaanbaar – en hielden tot op de dag van vandaag stand als een herkenbare bevolkingsgroep met een eigen taal en cultuur.

In eerste instantie zullen de Britten de Romeinse politiek hebben voortgezet. Zo stuurden zij waarschijnlijk in deze periode een Brits leger vanuit het noordelijke grensgebied met Schotland naar het noordwesten van Wales om de daar steeds opdringeriger wordende Ierse bondgenoten het land uit te jagen. Dit leger werd aangevoerd door een zekere *Cunedda* die later een belangrijke rol ging spelen als de legendarische stamvader voor allerlei Welse vorstengeslachten. In het zuidoosten van Engeland werden daarentegen nog meer Saksen als bondgenoten binnengehaald. Die constateerden al snel dat Engeland een rijk en vruchtbaar land was, met een weinig weerbare bevolking. Zij realiseerden zich dat zij als veroveraars veel meer konden verdienen dan als verdedigers, en keerden zich in hoog tempo tegen hun gastheren. Steeds meer Saksen, en leden van andere Germaanse volkeren als Angelen, Juten en Friezen, staken over naar Brittannië en vestigden zich daar.

Hoe dit alles in detail verliep, is tamelijk ingewikkeld en nog lang niet volledig bekend, maar het resultaat was dat het Engelse laagland in hoog tempo door deze zogenaamde Angelsaksen (‘Angelen en Saksen’) werd ingenomen. Onder de Britse bevolking was tegelijkertijd de onderlinge eenheid verloren gegaan. Er ontstonden verschillende Britse vorstendommen die uiteraard ook elkaar bestreden. Tegen 600 bereikten de Angelsaksen het Kanaal van Bristol, waardoor de Britten in het zuidwesten gescheiden raakten van die in Wales en verder noordelijk. Rond 613 werd vervolgens Chester door de Angelsaksen ingenomen, waardoor Wales ook van het

noorden werd afgescheiden, en rond het midden van de zevende eeuw werd ook Noord-Engeland Angelsaksisch. De Britse bevolking werd zo in hoog tempo steeds verder teruggedreven naar de meer onherbergzame uithoeken van het eiland. De naam Engeland is uiteraard afgeleid van die van de Angelen ('Angelen-land'). Dit alles betekent overigens niet dat er een gerichte genocide of etnische zuivering plaatsvond. In feite bleven veel Britten gewoon op hun plek, waar zij nieuwe heren kregen en zich daaraan aanpasten. Dat hun Britse 'accent' mede bepalend is geweest voor het aanzien van het (Oud)engels, is iets wat nog te weinig wordt ingezien en nauwelijks is onderzocht. Daarbij speelt vooral modern Engels chauvinisme (of is het xenofobie?) en belangrijke rol.

De periode waarover we het nu hebben, wordt in de geschiedschrijving van de Britse Eilanden wel aangeduid met de naam 'Donkere Eeuwen' (*Dark Ages*). Die naam duidt niet op duisternis in morele of culturele zin, maar simpelweg op het feit dat we nauwelijks bronnen hebben die ons over deze eeuwen informeren, waardoor zij voor ons 'donker' zijn. Afgezien van de schaarste aan bronnen, geldt voor de weinige bronnen die er wel zijn dan ook nog dat zij uiterst moeilijk te interpreteren zijn. Vaak weten we niet precies hoe oud zij zijn, door wie en voor wie zij werden geschreven, en bijna nooit kunnen we de feitelijkheid van de informatie die zij geven zonder meer controleren. Bovendien kennen wij al die bronnen alleen uit vaak veel latere afschriften, en weten we dan ook nooit zeker wat in het origineel stond, en wat er in de loop van de tijd nog aan is toegevoegd of veranderd.

Gildas en Nennius

Een van de belangrijkste bronnen voor de Britse 'Donkere Eeuwen' is een werkje van de monnik Gildas met als titel 'Over de ondergang van Brittannië' (*De excidio Britonum*).⁷ Het werd ergens tegen 540 geschreven, en is eigenlijk een soort donderpreek vol bijbelcitaties waarin Gildas tekeergaat tegen een aantal Britse vorsten die volgens hem bijdragen aan de ondergang van Brittannië. Met dat Brittannië bedoelt Gildas heel duidelijk het geromaniseerde, christelijke Brittannië, terwijl de vorsten tegen wie hij zich afzet juist meer aansluiting lijken te zoeken bij de inheemse Britse cultuur, en de Angelsaksen in die tijd allemaal nog heidenen waren.

Voor ons is belangrijk dat Gildas schrijft hoe in het jaar van zijn geboorte, vierenveertig jaar voordat hij schreef, een Britse legeraanvoerder – en iemand die duidelijk de door Gildas zo gewaardeerde Romeinse traditie aanhing – de oprukkende Angelsaksen een vernietigende nederlaag had toegebracht. Deze slag vond plaats bij de heuvel (van) *Badon* en de overwinning was zo groot dat de Angelsaksen een generatie lang niet meer tot strijd in staat waren. Gildas geeft geen naam voor de legeraanvoerder in deze overwinning (hij is in zijn hele tekst bijzonder spaarzaam met namen), maar vrij algemeen wordt aangenomen dat dit de iets eerder door Gildas genoemde *Ambrosius Aurelianus* is. Strikt genomen verbindt Gildas beide namen niet met elkaar en lijkt het erop dat hij Ambrosius Aurelianus ook in de tijd laat voorafgaan aan de veldslag bij de heuvel (van) *Badon*.⁸ Een volgende veronderstelling is dan weer dat deze Ambrosius dezelfde is als de Arthur uit de latere verhalen.

⁷ Gildas, *The Ruin of Britain and other works*. Ed. and transl. by Michael Winterbottom. History from the Sources 7 (London and Chichester 1978).

⁸ Gildas, hoofdst. 25.2-26.1. Zie hiervoor ook Leslie Alcock, *Arthur's Britain. History and archaeology AD 367-634* (Harmondsworth 1971) 28. Zie voor een meer gedetailleerde bespreking van dit identiteitsprobleem het artikel 'Een rode draak en ander ongedierte in middeleeuws Wales' elders in deze bundel.

De slag bij de heuvel (van) *Badon* zou volgens deze beschrijving van Gildas kort voor 500 hebben plaatsgevonden. Dat het hierbij om een historische gebeurtenis gaat, wordt door vrijwel niemand betwijfeld. De geografische plaats ervan is onbekend, maar het moderne Bath is wel gesuggereerd. Die omgeving zou in elk geval goed passen bij wat we over die periode menen te weten en sluit aan bij het globale beeld over de ‘opmars’ van de Angelsaksen naar het westen.

Gildas is onze enige ‘bijna ooggetuige’ van deze belangrijke gebeurtenis. Het is evenwel van groot belang te bedenken dat hij niet de bedoeling had geschiedenis te schrijven. Ook komt bij hem de naam Arthur dus nergens voor. Toch lijkt het erop dat het deze slag bij *Badon* is geweest, waaromheen later de Welse Arthurtraditie zich ontwikkelde. We zien dat voor het eerst in de andere belangrijke Britse bron die we voor deze periode hebben: de ‘Geschiedenis van de Britten’ (*Historia Brittonum*), die wordt toegeschreven aan de Noordwelse monnik Nennius en die waarschijnlijk in 829/830 ontstond.⁹ Dat is meer dan drie eeuwen na Gildas’ slag bij *Badon*, en dat mogen we vooral niet uit het oog verliezen.

Het belangrijkste hoofdstuk waarin Nennius Arthur noemt is nummer 56, waarin hij twaalf veldslagen van Arthur opsomt. Hij omschrijft Arthur als een legeraanvoerder die samen met de Britse koningen tegen de Angelsaksen vecht. De twaalfde slag die Nennius noemt is

bellum in monte Badonis, in quo corruerunt in uno die nongenti sexaginta viri de uno impetu Arthur; et nemo prostravit eos nisi ipse solus, et in omnibus bellis victor extitit.

de slag op de heuvel (van) *Badon*, en daarin sneuvelden negenhonderd en zestig mannen op één dag, door een enkele aanval van Arthur, en niemand versloeg hen dan hij alleen, die in al zijn oorlogen overwinnaar was.

Dit 56ste hoofdstuk van Nennius is nogal problematisch. Het maakt waarschijnlijk wel deel uit van de oorspronkelijke tekst van de ‘Geschiedenis van de Britten’, maar de precieze herkomst ervan is onduidelijk. Het wekt sterk de indruk dat het oorspronkelijk een zogenaamde ‘veldslag-opsomming’ uit een Oudwels gedicht is (de Engelse term is *battle listing poem*). Dat gedicht – dat we helaas niet hebben – zou dan door Nennius in het Latijn zijn vertaald of bewerkt.¹⁰

Welse hofdichters, zogenaamde *barden*, maakten lofdichten voor hun vorsten, en we kennen dergelijke ‘veldslag-opsommingen’ en vergelijkbare lijstgedichten ook in het Wels. Nu kan een hofdichter zijn heer natuurlijk niet eren door hem niet-behaalde overwinningen toe te dichten, dus als het oorspronkelijke gedicht dat Nennius hier gebruikte werkelijk voor Arthur gemaakt is, dan moet het redelijk betrouwbare informatie bevatten. Maar het gedicht kan natuurlijk evenzogoed van

⁹ Nennius, *British History and The Welsh Annals*. Ed. and transl. by John Morris. History from the Sources 8 (London and Chichester 1980); Ferdinand Lot, *Nennius et L'Historia Brittonum. Étude critique suivie d'une édition des diverses versions de ce texte*. 2 dln (Parijs 1934). Het bestaan van Nennius als historisch persoon wordt tegenwoordig sterk betwijfeld. De naam is echter ingeburgerd en blijft een handig etiket voor deze belangrijke bron (of groep bronnen; de handschriften bevatten verschillende versies).

¹⁰ Deze interpretatie werd voor het eerst voorgesteld door H. Munro Chadwick & N. Kershaw Chadwick, *The Growth of Literature*. Vol. I: *The ancient literatures of Europe* (Cambridge 1932) 154-155 en wordt algemeen geaccepteerd. Cf. David N. Dumville, ‘The historical value of the *Historia Brittonum*’, *Arthurian Literature* 6 (1986) 13 (herdrukt in David N. Dumville, *Histories and Pseudo-histories of the Insular Middle Ages* (Aldershot 1990) nr. VII).

later datum zijn, en zijn ontstaan danken aan de verhaaltraditie die rond deze legendarische held ontstond. In dat geval ligt juist voor de hand dat de daden van de held zijn aangedikt en uitgebreid met nieuwe (fictieve of prestaties van andere, minder bekende figuren). We mogen er in dat geval zelfs niet uit concluderen dat er ooit daadwerkelijk een historische Arthur is geweest. Vooral nog valt niet te beslissen of Nennius hier geschiedenis schreef, of literatuur. De meeste onderzoekers tonen echter een sterke voorkeur voor de laatste mogelijkheid.

Om het nog ingewikkelder te maken, komen we ook Ambrosius bij Nennius weer tegen. Maar Nennius geeft zijn naam in de Welsh vorm *Emrys* en plaatst hem in een duidelijk literaire context.¹¹ Het is een profetisch verhaal over hoe een kind Emrys verklaart waarom het onmogelijk blijkt een burcht te bouwen aan de voet van de berg Snowdon in Noord-Wales. Onder de plaats waar werd gebouwd, blijkt een ‘vijver’ te liggen, met daarin een opgevouwen doek. In die doek slapen twee wormen, een rode en een witte. Als alles is opgegraven en uitgepakt worden de twee wormen wakker en beginnen zij te vechten, waarna uiteindelijk de rode worm de witte verjaagt en de overwinning behaalt. Na dit alles te hebben gezien, verklaart Emrys dat de vijver symbool staat voor de wereld, de doek voor Groot-Brittannië, en dat de witte draak stond voor de Angelsaksen en de rode draak voor de Britten, die uiteindelijk hun eiland zullen terugwinnen. Het is naar aanleiding van dit verhaal dat er in de Welsh vlag een rode draak staat.

Het zal duidelijk zijn dat Emrys/Ambrosius in dit verhaal fungeert als de verkondiger van de Britse overwinning, maar niet langer kan worden beschouwd als een historische figuur. Die functie is bij Nennius overgenomen door Arthur. Overigens is het wel zo dat ook deze profetie van Emrys deel blijft uitmaken van de latere Arthurtraditie. Bij Galfried van Monmouth vinden we deze geschiedenis, nu met Merlijn in de rol van Emrys/Ambrosius, in het al genoemde hoofdstuk over de ‘Voorspellingen van Merlijn’.

Annalen

Een nog jongere bron waarin Arthur als een historische figuur verschijnt zijn de ‘Annalen van Wales’ (*Annales Cambriae*) die waarschijnlijk rond het midden van de tiende eeuw werden samengesteld.¹² Annalen waren oorspronkelijk de aantekeningen die werden gemaakt in de tabellen waarin de paasdata voor een aantal jaren waren vastgelegd. Het werd al snel gebruikelijk om in deze tabellen achter elk jaar heel kort, in een paar woorden, te noteren wat er in dat jaar voor bijzonders gebeurd was. Vandaar natuurlijk ook de naam, van het Latijnse woord *annus* ‘jaar’. Later begon men dan dergelijke ‘annalen’ van verschillende kloosters en kerken met elkaar te vergelijken en samen te voegen tot grotere verzamelingen. Een van de dingen die daarbij verkeerd gingen, was het goed op elkaar laten aansluiten van de verschillende tabellen, waardoor gebeurtenissen gemakkelijk in een verkeerd jaar konden terechtkomen.

In de ‘Annalen van Wales’ vinden we de slag bij *Badon* onder het jaar 516:

516 an. Bellum Badonis, in quo Arthur portavit crucem Domini nostri Jhesu Christi tribus diebus et tribus noctibus in humeros suos et Brittones victores fuerunt.

¹¹ Nennius, hoofdst. 40-42. Zie hierover ook en in meer detail het artikel ‘Een rode draak’ (als in noot 7).

¹² Tekst en Engelse vertaling in: Nennius, *British History and The Welsh Annals* (als in noot 8) 44-49, 85-91.

516: de slag bij *Badon*, waarin Arthur het kruis van Onze Heer Jezus Christus gedurende drie dagen en drie nachten op zijn schouder droeg, en [waarin] de Britten de overwinnaars waren.

Een belangrijk probleem van deze optekening is dat zij voor een annaal verdacht lang is. Veel historici gaan er dan ook van uit dat de oorspronkelijke aantekening niet langer was dan de twee eerste woorden, *Bellum Badonis* ('de slag bij *Badon*') en dat de rest een latere toevoeging is. Wanneer dat het geval is, dan moet die toevoeging dateren van ergens tussen het midden van de tiende eeuw (het moment waarop de 'Annalen van Wales' werden samengesteld) en de vroege twaalfde eeuw (de datum van het oudste handschrift dat we kennen). De bron van die toevoeging blijft dan onbekend, maar het is opmerkelijk dat Nennius in het al genoemde hoofdstuk 56 van zijn 'Geschiedenis van de Britten' een vergelijkbaar gebeuren noemt:

Octavum fuit bellum in castello Guinnion, in quo Arthur portavit imaginem sanctae Mariae perpetuae virginis super humeros suos, et pagani versi sunt in fugam in illo die, et caedes magna fuit super illos per virtutem Domini nostri Jesu Christi et per virtutem sanctae Mariae virginis genitricis ejus.

De achtste slag [van Arthur] was in de burcht *Guinnion* [Gwynnion], waarin Arthur het beeld van de heilige Maria, de eeuwigdurende maagd, op zijn schouders droeg, en de heidenen [= 'de Angelsaksen'] werden die dag op de vlucht gejaagd, en er was een grote slachtpartij onder hen, door de macht van Onze Heer Jezus Christus en de macht van de heilige maagd Maria, zijn moeder.

Beide aantekeningen zijn echter weer al te verschillend om te kunnen aannemen dat zij zonder meer teruggaan op één en dezelfde bron.

In de 'Annalen van Wales' vinden we Arthur nog een keer, en dan in een aantekening die wel als een typisch voorbeeld van een annaal kan gelden:

537 an. Gueith Camlann in qua Arthur et Medraut corruerunt, et mortalitas in Britannia et in Hibernia fuit.

537: De slag bij *Camlann* waarin Arthur en *Medraut* vielen. En er was een epidemie in Brittannië en Ierland.

Zelfs ondanks de voorbeeldige vorm is echter ook de historiciteit van deze aantekening niet boven alle twijfel verheven. Maar hoewel zonder meer allerlei redenen te bedenken zijn waarom ook deze aantekening pas in de tiende eeuw werd bedacht en toegevoegd, valt echter ook niet te bewijzen dat zij *niet* uit de zesde eeuw zou stammen. Voorlopig blijft deze discussie dus onbeslist.

Over de twee opmerkingen van Nennius en uit de annaal van 516 – over Arthur die het kruis of een beeld (of een afbeelding) van Maria op zijn schouder droeg – valt nog iets meer te zeggen. Ten eerste is er een vertaalprobleem. In de spelling van het Oudwels zien de woorden voor 'schouder' en 'schild' er hetzelfde uit (beide *scuit*). De twee woorden klonken wel verschillend. In het Modern Wels luiden zij respectievelijk *ysgwydd* en *ysgwyd*. Wanneer de middeleeuwse geschiedschrijvers hier een Welstalige bron hebben gebruikt, kunnen zij die verkeerd hebben vertaald, en kan

het de bedoeling van de oorspronkelijke tekst zijn dat Arthur de afbeeldingen op zijn schild droeg. Een dwingende reden om dit aan te nemen is er in het geheel niet, maar veel moderne vertalers geven de voorkeur aan 'schild' in plaats van 'schouder' en aan deze 'vertaalfout' zijn heel wat theorieën opgehangen. Zo zou zij impliceren dat onze auteur hier vertaalde uit een schriftelijke bron (de Welse woorden klonken immers verschillend, maar zagen er hetzelfde uit) en roept zij vragen op over de kennis die hij bezat van het (Oud-)Wels (dus ofwel hij kende helemaal slecht Wels, of hij schreef veel later en begreep het oude geschrift waaruit hij putte niet helemaal).

Op de tweede plaats is dan wel de bron voor deze opmerkingen onbekend – en kan die dus literair zijn – maar is de bedoeling ervan duidelijk om Arthur als een onbetwistbaar christelijke held af te schilderen. Ook dit hoeft beslist niet in tegenspraak te zijn met een zesde-eeuwse oorsprong. Al rond 200 vinden we de eerste sporen van het christendom in Groot-Brittannië, en uiteraard waren de Britten als Romeinse staatsburgers sinds 325 in elk geval formeel christenen. Voor Arthur (of Ambrosius Aurelianus?), als verdediger van het Romeinse erfgoed van de Britten, moet dit een belangrijk gegeven zijn geweest. Mogelijk trad hij hier zelfs symbolisch in de voetsporen van Constantijn de Grote (*in hoc signo vinces*, 'in dit teken zul je overwinnen'). Anderzijds is dan weer opmerkelijk dat hij zijn schild van een dergelijk teken voorzag. Schilden met een heraldiek symbool bestonden in de zesde eeuw beslist nog niet, in de elfde wel. En opnieuw is niet duidelijk wat we hieruit moeten concluderen. Deed onze held in de zesde eeuw iets heel bijzonders, of projecteerde een veel latere historicus een gegeven uit zijn eigen tijd terug naar een periode waarin het een anachronisme is?

Tot slot de lengte van deze twee aantekeningen, die erg atypisch wordt geacht voor wat we in een annaal mogen verwachten. Dat mag dan in zijn algemeenheid juist zijn, maar dat dergelijke atypische aantekeningen vaker voorkwamen is in deze Arthur-discussie nog nooit als argument aangevoerd. Toch zijn er onbetwistbare voorbeelden die nog veel langer zijn. Een van de mooiste daarvan is misschien wel de lange aantekening die Willibrord in 728 in de kantlijn van zijn kalender noteerde naar aanleiding van zijn zeventigste verjaardag, en die ons in zijn eigen handschrift is overgeleverd.¹³ Die aantekening is ongeveer even lang als beide over Arthur samen.

Poëzie en proza

Het mag intussen duidelijk zijn: wie zich als historicus met de Britse 'Donkere Eeuwen' wil bezighouden, is het aan zijn vak verplicht overal aan te twifelen en mag blij zijn wanneer hij dingen aannemelijk kan maken. Dat verandert niet als we naar de literaire bronnen voor Arthur gaan kijken. Ook daar is het Arthurmateriaal uiterst fragmentarisch en is het vrijwel onmogelijk dat materiaal met enige precisie te dateren.

Bovendien moeten wij ons realiseren dat in de middeleeuwen de scheiding tussen geschiedschrijving en literatuur lang niet zo strikt was als bij ons. Zo zagen we al dat Nennius mogelijk een gedicht als bron gebruikte voor zijn hoofdstuk 56 over de veldslagen van Arthur. Wanneer hij dat daadwerkelijk deed, is dat nog geen garantie voor de onbetrouwbaarheid van zijn informatie, en voor ons doel is het misschien – maar nadrukkelijk *misschien* – zinvol het onderscheid tussen geschiedschrijving en literatuur meer te leggen in de tegenstelling Latijn - Wels, dan in de tegenstelling tussen feiten en fantasie.

¹³ Voor een foto, transcriptie en vertaling van Willibrords aantekening, zie bijvoorbeeld D.P. Blok, *De Franken in Nederland* (Haarlem 1979, derde druk) 52.

Het meest elementaire probleem wanneer we naar de literatuur kijken, is opnieuw dat van de overlevering. Hoewel een grote hoeveelheid Welstalige literatuur uit de vroege middeleeuwen tot ons is gekomen, is niets daarvan overgeleverd in handschriften die ouder zijn dan het midden van de dertiende eeuw. Het meeste overgeleverde Arthur-materiaal laat zich niet nauwkeuriger dateren dan ontstaan ‘tussen 800 en 1150’, en dat is natuurlijk zeker voor ons doel hopeloos onnauwkeurig. Het meest frustrerende hiervan is wel, dat we eigenlijk nooit helemaal zeker kunnen weten of het Welsh materiaal dat we hebben ouder of jonger is dan het werk van Galfried van Monmouth (ca. 1138). Het enige houvast dat we hier hebben is opnieuw hoofdstuk 56 uit de ‘Geschiedenis van de Britten’ van Nennius, waarvan we met redelijke zekerheid mogen aannemen dat het al deel uitmaakte van het oorspronkelijke werk uit 829/30, en dat op een Welstalige bron lijkt terug te gaan.

Het lastigst is het dateringsprobleem bij de gedichtencyclus die bekend staat onder de titel ‘De Gododdin’ (*Y Gododdin*). De dichter van deze cyclus zou Aneirin zijn, een dichter die ook door Nennius wordt genoemd. Aanleiding voor de gedichten is de (verder onbekende) slag bij Catraeth (het huidige Cattarick bij Richmond in North-Yorkshire), waarin de mannen van Gododdin ten onder gingen. Gododdin was een Brits vorstendom in de omgeving van het tegenwoordige Edinburgh in Schotland. Elk gedicht in de cyclus is een elegie op een van de gevallen strijders. De strijd wordt, evenals de cyclus gedichten, gedateerd rond 600. Het enige handschrift waarin ‘De Gododdin’ is overgeleverd, dateert echter pas uit de late dertiende eeuw, en het enige dat we verder zeker weten is dat er in de achtste eeuw al een schriftelijke vorm van ‘De Gododdin’ moet hebben bestaan. Wonderlijk genoeg bevat het handschrift van een aantal van de afzonderlijke gedichten uit de cyclus twee (of soms zelfs drie) versies die duidelijk van verschillende ouderdom zijn.

Van een aantal gedichten in ‘De Gododdin’ kunnen we bovendien probleemloos vaststellen dat zij er in de loop van de tijd zijn tussengevoegd, en dat zij dus niet tot het oorspronkelijke werk van Aneirin kunnen hebben behoord. Alleen al daardoor kunnen we van geen enkel van de andere gedichten de oorspronkelijkheid zonder meer aannemen.

Een van de mannen die volgens de cyclus bij Catraeth sneuvelden was Gwawrddur, een held waarvan het gedicht zegt dat hij vele slachtoffers maakte in de strijd, ‘hoewel hij niet Arthur was’:¹⁴

Ef guant trarigant echassaf
ef ladhei a pheruet ac eithaf
oid guiu e mlaen llu llarahaf
godolei o heit meirch e gayaf
gochore brein du ar uur
caer ceni bei ef Arthur
rug ciuin uerthi ig clisur

¹⁴ Ifor Williams (ed.) *Canu Aneirin* (Cardiff 1938) 49 (tekst) en 343-344 (commentaar); Peter Schrijver & Luran Toorians, *De oudste Keltische poëzie. Een bloemlezing* (Leiden 1986) 38-39 (ik vertaalde toen ‘hoewel hij geen Arthur was’). Een nieuwe editie met een gereconstrueerde tekst van ‘De Gododdin’ is die van John T. Koch (ed.), *The Gododdin of Aneirin. Text and context from Dark-Age North Britain* (Cardiff 1997). Hierin staat deze strofe op pp. 22-23 en het commentaar op pp. 147-149. Koch rekent hem tot de oorspronkelijke tekst van Aneirin, die hij dateert ‘voor 638’. Het gaat hierbij echter om een sterk persoonlijke visie van Koch die vooralsnog even zoveel vragen oproept als zij beantwoordt, maar die wel een serieuze overweging verdient. (Koch heeft echter nog niet al het relevante materiaal gepubliceerd en de wetenschappelijke discussie is nog nauwelijks op gang gekomen.)

ig kynnor guernor Guaurdur.

Hij doorboorde meer dan driehonderd van de dappersten,
hij doodde in het centrum en in de flanken,
hij was waardig in de voorhoede van het kwistige leger,
hij verdeelde gerst aan de paarden in de winter,
hij verzadigde zwarte raven op de muur
van de versterking, hoewel hij niet Arthur was,
geroutineerd leidde hij de actie
in de voorhoede een elzen-palissade. Gwawrddur.

Indien deze elegie inderdaad deel uitmaakte van de oorspronkelijke gedichtencyclus van rond het jaar 600, dan kunnen we daaruit afleiden dat al in die tijd de dapperheid van Arthur spreekwoordelijk was. Een bewijs voor die oorspronkelijkheid is er niet, en een goede reden om eraan te twijfelen is nu juist het voorkomen van de naam Arthur. Die werd immers later steeds populairder en kan dus gemakkelijk onder invloed van die populariteit zijn ingevoegd. Het gegeven dat de naam Arthur in dit gedicht een rijmwoord is, is daarentegen weer een argument voor de mogelijke oorspronkelijkheid van de naam in dit gedicht.

Het belangrijkste handschrift met Welstalig Arthurmateriaal is tevens het oudste handschrift met Welse poëzie dat we bezitten. Het is het zogenaamde ‘Zwarte Boek van Carmarthen’ (*Llyfr Du Caerfyrddin*) dat ergens rond 1250 in Zuid-Wales werd samengesteld. Veel van de gedichten in dit boek zijn ouder, sommige veel ouder, maar geen ervan laat zich nauwkeurig dateren.

In een van die gedichten in het Zwarte Boek wordt Arthur alleen maar genoemd. Het betreft opnieuw een elegie, ditmaal voor een ‘Gereint, de zoon van Erbin’ (*Gereint filius Erbin*), alweer iemand waarvan niet vaststaat of het een historische persoon is of niet. De traditie, ook in dit gedicht, plaatst hem in Devon (*Dumnonia*) in het zuidwesten van Engeland, ergens in de zesde eeuw. Volgens diezelfde traditie is Gereint een volle neef van Arthur, maar ook deze traditie is laat en verdacht. Het gedicht zelf is vrijwel zeker niet ouder dan de negende eeuw en vermoedelijk zelfs jonger. Met kleine variaties verschijnt hetzelfde gedicht ook in enkele latere handschriften.

De strofe waarin Arthur (opnieuw als rijmwoord) optreedt, gaat als volgt:

In Llongborth zag ik voor Arthur
dappere mannen, houwend met staal,
opperbevelhebber, leider in de strijd.

Llongborth is hier vrijwel zeker een plaatsnaam. Wellicht is het tegenwoordige Langport in Somerset, maar dat is verre van zeker. Het woord kan ook gewoon ‘(zee)haven’ betekenen, en daarmee kan de plaats natuurlijk zo ongeveer overal geweest zijn.

Net als bij ‘De Gododdin’ bestaat hier overigens de mogelijkheid dat wij met een latere invoeging in het gedicht te maken hebben. Om de redelijkheid van die veronderstelling te laten zien, volstaat het door hier de vertaling van het volledige gedicht te geven (in feite is het een serie korte gedichtjes of strofen, zogenaamde *englynion*). Het is een typisch voorbeeld van *englynion*-poëzie zoals die globaal wordt gedateerd in de achtste en de negende eeuw (al is tiende en zelfs elfde ook mogelijk en vaak minstens zo waarschijnlijk). De gedichten bestaan uit reeksen drieregelige

strofen waarbij in een *minimal music*-achtige stijl elke strofe varieert op de voorgaande. Het geheel is erg compact en er wordt veel meer gesuggereerd dan gezegd. De vertaling volgt een editie van de tekst waarin alle beschikbare manuscriptbronnen zijn verdisconteerd:¹⁵

Gereint filius Erbin.

1. Rac Gereint, gelin kystut,
y gueleis e meirch can crimrut,
a gwidy gaur garv achlut.
2. Rac Gereint, gelin dihad,
gueleis e meirch crimrut o kad,
a guydi gaur garu puyllad.
3. Rac Gereint, gelin ormes,
gueleis meirch can eu cnees,
a guydi gaur garv achles.
4. Yn Llongborth gueleis drydar,
ac elorawr yg gwyar,
a gwyr rud rac ruthur esgar.
5. En Llogborth y gueleis e vitheint,
a geloraur mvy no meint,
a guir rut rac ruthir Gereint.
6. Yn Llongborth gweleis i waethfreu,
ac elorawr rac arueu,
a gwyr rud rac ruthur agheu.
7. En Llogborth y gueleis e giminad,
guir igrid a guaed am iad,
rac Gereint vaur mab y tad.
8. En Llogporth gueleis e gottoev,
a guir ny gilint rac gvaev,
ac yved gvin o guydir gloev.
9. Yn Llonghorth gweleis i vygedorth,
a gwyr yn gode amhorth,
a goruot gwedy gorhorth.

¹⁵ A.O.H. Jarman (ed.), *Llyfr Du Caerfyrddin* (Cardiff 1982) 48-49 (nr. 21). De hier gegeven versie met Nederlandse vertaling volgt de editie van Brinley F. Roberts in Rachel Bromwich & R. Brinley Jones (eds), *Astudiaethau ar yr Hengerdd. Studies in Old Welsh Poetry* (Cardiff 1978) 286-296. Hierin zijn ook enkele latere handschriften verwerkt, waardoor het gedicht onder meer enkele strofen langer is dan in het 'Zwarte Boek'. Deze vertaling verscheen eerder in *De oudste Keltische poëzie* (als in noot 14) 50-56. Op slechts enkele details werden wijzigingen aangebracht.

10. En Llogporth y gweleis e arvev
guir, a gubar in dinev,
e gvydi gaur garv atnev.
11. Yn Llongborth gweleis drablud,
eryuein brein ar golud,
ac ar grann kynran man rud.
12. Yn Llongborth gweleis i vrithret,
gwyr yg gryt e gwaet am draet,
a vo gwyr y Ereint bryssyet.
13. Yn Llonborth gweleis vrwydrin,
gwyr yg gryt a gwaet hyt deulin,
rac ruthur mawr mab Erbin.
14. En Llogporth y gweleis e Arthur,
guir deur kymynint a dur,
ameraudur, llywiaudir llawur.
15. En Llogporth a llas y Gereint
guir deur o odir Diwneint,
a chin rillethid ve, llatysseint.
16. Oet re redeint dan vortuid Gereint
garhirion, graun guenith;
rution, ruthir eririon brith.
17. Oet re redent dan vortuid Gereint
garhirion, graun a'e bv;
rution, ruthir eriron dv.
18. Oet re redeint dan mortuid Gereint
garhirion, graun boloch;
rution, ruthir eriron coch.
19. Oet re redeint dan mortuid Gereint
garhirion, graun wehin;
rution, ruthir eririon gvinn.
20. Oet re redeint dan vortuid Gereint
garhirion, grat hit;
turuf goteith ar diffeith mynit.
21. Oed re redeint dan uordwyt Gereint
garhiron, grawn odew;
rudyon, ruthur eryron glew.

22. Oet re redeint dan vortuid Gereint
garhirion, graun anchvant;
blaur, blaen eu raun in ariant.
23. Oet re redeint dan mortuid Gereint
garhirion, graun adas;
rution, ruthir eryrion glas.
24. Oet re redeint dan mortuid Gereint
garhirion, graun eu buyd;
rution, ruthir eririon llvid.
25. Ban aned Gereint oet agored pirth new,
rotei Crist a arched,
prid mirein Prydein wogoned.
26. Molei pawb y rud Ereint,
Arglwyd, molaf inneu Ereint,
gelyn y Seis, kâr y seint.

Gereint zoon van Erbin

1. Voor Gereint, vijandenkwelling,
zag ik witte paarden met (bloed)rode schenen
en na de strijdkreet een bittere dood.
2. Voor Gereint, vijandenverdrijver,
zag ik paarden, roodbenig door de strijd
en na de strijdkreet bittere verslagenheid.
3. Voor Gereint, vijanden-onderwerper,
zag ik paarden met een witte vacht
en na de strijdkreet een bittere schuilplaats.
4. In Llongborth zag ik strijdgewoel
en bloedbedekte baren
met mannen, rood door de aanval van de vreemdeling.
5. In Llongborth zag ik woede
en ontelbare baren
met mannen, rood door de aanval van Gereint.
6. In Llongborth zag ik bloedvergieten
en baren, door toedoen van wapens (vol)
met mannen, rood door de aanval van de dood.
7. In Llongborth zag ik een zwaardgevecht –
huiverende mannen met bebloed hoofd
door de grote Gereint, zoon van zijn vader.

8. In Llongborth zag ik sporen
en mannen die niet weken voor speren
en het drinken van wijn uit heldere glazen.
9. In Llongborth zag ik stofwolken stijgen
en mannen bij het opstellen van obstakels
en zege na de hulp.
10. In Llongborth zag ik wapens
van mannen, en uitstromend bloed
en na de strijdkreet een bittere aftocht.
11. In Llongborth zag ik verwarring
schrokkende raven op ingewanden
en op de wang van de aanvoerder een rode vlek.
12. In Llongborth zag ik opwinding
huiverende mannen met bloed aan hun voeten
en mannen waren het – Gereint joeg ze op.
13. In Llongborth zag ik een veldslag
huiverende mannen, bebloed tot op de knieën
door de grote aanval van de zoon van Erbin.
14. In Llongborth zag ik Arthur
dappere mannen houwend met staal
opperbevelhebber, leider in de strijd.
15. In Llongborth zag ik hoe Gereint werd gedood
dappere mannen uit het land van Dumnonia,
maar hoewel zij gedood zouden worden doodden zij.
16. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij
langbenigen, op graan terend
roden, grijze adelaars in de aanval.
17. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij
langbenigen, op graan bestaand
roden, zwarte adelaars in de aanval.
18. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij
langbenigen, graan verslindend
roden, rode adelaars in de aanval.
19. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij
langbenigen, graan opmakend
roden, witte adelaars in de aanval.

20. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij langbenigen, (met de) sprong van een hert laaiend vuur ter verwoesting van het hoogland.
21. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij langbenigen, graan gewend roden, dappere adelaars in de aanval.
22. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij langbenigen, graan begerend grijs getopt hun zilveren haar.
23. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij langbenigen, graan waardig roden, azure adelaars in de aanval.
24. Snel hebben zij gerend onder Gereints dij langbenigen, graan hun voedsel roden, grauwe adelaars in de aanval.
25. Toen Gereint werd geboren, waren de hemelpoorten open Christus gaf waarom werd gebeden: schoonheid en adel voor roemrijk Brittannië.
26. Alle lof voor het aangezicht van Gereint. Heer, ik prijs Gereint vijand van de Engelsen, vriend van de heiligen.

De vermelding van (draag)baren waarop doden en gewonden van het slagveld worden gedragen, is een vast gegeven in dit soort poëzie, evenals het steeds terugkerende 'rood' van het bloed en het beeld van de rode vlek op het (bleke) gelaat. Raven zijn als aaseters vaste bezoekers op het slagveld, en ook zij contrasteren met de bleekheid van de lijken. Dat de Britten hun ruitery hoog achtten, blijkt uit het feit dat zij hun paarden graan voerden. Strategisch waren deze paarden van groot belang, want de Angelsaksen bezaten uitsluitend voetvolk.

Een andere lange reeks *englynion* in het Zwarte Boek geeft een opsomming van de graven waarin allerlei helden uit de Welsh traditie begraven liggen. Deze cyclus staat bekend als de *Englynion y beddau* ofwel de 'englynion van de graven'. Ook hier komen we Arthur tegen, en opmerkelijk genoeg *zonder graf*. De betreffende strofe luidt:¹⁶

Bet y March, bet y Guythur,
bet y Gugaun Cledyfrut;
anoeth bid bet y Arthur.

¹⁶ Thomas Jones, 'The Black Book of Carmarthen "Stanzas of the graves"' (Sir John Rhys memorial lecture, British Academy 1967) *Proceedings of the British Academy* liii (z.j.) 126-127 (englyn 44). Dit is een editie met een uitvoerige inleiding, plus aanvullend materiaal uit andere handschriften. Voor de oudste tekst, zie A.O.H. Jarman (ed.), *Llyfr Du Caerfyrddin* (als in noot 15) 41 (nr 18.133-135).

Een graf voor Mark, een graf voor Gwythur,
een graf voor Gwgawn Roodzwaard;
het wonder van de wereld is een graf voor Arthur.

De suggestie dat Arthur niet in een graf rust, is in het licht van de Arturverhalen van na Galfried van Monmouth niet vreemd. In die traditie is Arthur namelijk niet dood, maar rust hij ergens op een verborgen plaats in een magische slaap, om eens terug te keren en de macht over het Eiland Brittannië weer aan de Britten terug te geven. Deze traditie lijkt vooral in Bretagne en Cornwall bekend te zijn geweest, en we weten dat enkele monniken uit Laon (Frankrijk) in 1113 – en dus vóór Galfried schreef – in Cornwall hierover ruzie kregen met de lokale bevolking toen zij dit verhaal afdeden als onzin.

Het uitvoerigst over Arthur is echter het gedicht in het Zwarte Boek dat naar de eerste regel ervan bekend staat als ‘Wie is de poortwachter?’ en dat helaas afbreekt in regel 90.¹⁷ Het betreft waarschijnlijk een op zichzelf staand gedicht, maar het bevat een groot aantal toespelingen die niet nader worden uitgewerkt en waaruit we mogen afleiden dat er een uitgebreide verhalenschat over Arthur en zijn kameraden moet hebben bestaan. Omdat wij niet al die verhalen kennen, zijn veel van die toespelingen voor ons onduidelijk. Bovendien is de vertaling niet op alle punten even zeker, wat natuurlijk samenhangt met het feit dat we de inhoud op tal van punten niet goed begrijpen. Dat het gedicht niet nauwkeurig gedateerd kan worden, hoeft misschien al niet meer gezegd. Aangenomen wordt dat het ontstond in het zuidoosten van Wales, ergens rond 1100.

In dit gedicht vinden we Arthur, in het gezelschap van *Cai*, aan de poort van een niet nader genoemd hof. Anders dan in de latere Arturverhalen, is in de Welse traditie *Cai* de belangrijkste volgeling van Arthur. Een andere held die in dit gedicht vrij uitvoerig wordt beschreven, en die we ook uit de latere Arthurverhalen kennen, is *Bedwyr* (de latere (sir) Bedevere). Voordat zij het hof mogen binnenkomen, ondervraagt de poortwachter hen en moeten zij hem ervan overtuigen waardig te zijn om te worden binnengelaten (mogelijke alternatieven voor de vertaling en enkele toelichtingen zijn opgenomen in de noten, waar de vertaling erg onzeker is staat tussen haken een vraagteken (?)):¹⁸

Pa gur yv y porthaur.
Gleuluid gauaeluaur.
Pa gur ae gouin.
arthur. a chei guin.
5. Pa imda genhid.
Guir gorev im bid.
ym ty ny doi.
onys guaredi.

¹⁷ A.O.H. Jarman (ed.), *Llyfr Du Caerfyrddin* (als in noot 15) 66-68 (nr 31). De meest recente editie, met Welstalig commentaar, is die door Brynley F. Roberts in Rachel Bromwich & R. Brinley Jones (eds), *Astudiaethau ar yr Hengerdd* (als in noot 15) 296-309.

¹⁸ Een uitvoerig van commentaar voorziene Engelse vertaling is die van Patrick Sims-Williams in diens hoofdstuk ‘The Early Welsh Arthurian poems’, in *The Arthur of the Welsh* (als in noot 4) 33-71. Ik beperk mij hier in noten tot het geven van mogelijke vertalingen voor (bij)namen en de meest in het oog lopende alternatieve vertalingen voor lastige passages. Een andere Nederlandse vertaling van dit gedicht verscheen onlangs in de inleiding van *De Mabinogion. Oude Keltische verhalen uit Wales* onder red. van Karel Jongeling en Mick van Rootseler (Nijmegen 2001) 15-17.

10. Mi ae guardi.
a thi ae gueli.
Vythneint elei.
A ssivyon ell tri.
Mabon am mydron.
guas uthir pendragon.
15. Kysceint. mab. Banon.
A guin godybrion.
Oet rinn vy gueisson
in amuin ev detvon.
Manawidan ab llyr.
20. oet duis y cusil.
Neus tuc manauid
eis tull o trywruid.
a mabon am melld.
maglei guaed ar guelld.
25. Ac anguas edeinauc.
a lluch. llauynnauc.
Oetin diffreidauc
ar eidin cyminauc.
Argluit ae llochei
30. mynei ymtiwygei.
kei ae heirirolei.
trae llathei pop tri.
Pan colled kelli.
caffad cuelli.
35. As eirolei kei
hid traе kymynhei.
Arthur ced huarhei.
y guaed gouerei.
In neuat awarnach
40. in imlat ew a gurach.
Ew a quant penpalach.
in atodev. dissethach.
ym minit eidin
amuc. a. chinbin.
45. Pop cant id cuitin.
id cvitin. pop cant.
rac beduir bedrydant.
Ar traethev trywruid.
in amvin a garvluid.
50. Oet guychir y annuyd.
o cletyw ac yscuid.
Oet guaget bragad
vrth. kei ig kad.
Oet cletyw ighad.
55. oe lav diguistlad.
Oet hyneiw guastad
ar lleg ar lles gulad.
Beduir. a Bridlav.

60. Nau cant guarandau.
chuechant y eirthau.
a talei y ortinav.
Gueisson am buyint
oet guell ban uitint.
Rac riev emreis.
65. gueleis e. Kei ar uris.
Preitev gorthowis.
oet gur hir in ewnis.
Oet trum y dial.
oet. tost y cynial.
70. Pan yuei o wual
yuei urth peduar.
yg kad pan delhei.
vrth cant id lathei.
Ny bei duv ae digonhei.
75. Oct diheit aghev kei.
Kei guin a llachev.
digonint we kadev.
kin gloes glas verev.
Yguarthaw ystawingun.
80. Kei a quant nav guiton.
Kei win a aeth von
y dilein lleuon.
y iscuid oct mynud
erbin cath paluc.
85. Pan gogieirch tud.
Puy quant cath paluc.
Nau ugein kinlluc.
a cuytei in y buyd.
Nau ugein kinran.
90. A.

- Wie is de poortwachter?

- Glewlyd Gafaelfawr;¹⁹
wie vraagt het?

- Arthur, en Cai, de blonde.

5. - Welk gevolg heb je bij je?

- De beste mannen in de wereld.

- Mijn huis kom je niet in,
tenzij je voor hen instaat.

- Ik zal voor hen instaan

10. en je zult hen zien,

de gieren van Eleï

wijze mannen alle drie:

Mabon zoon van Mydron,

de dienaar van Uthr Pendragon;

¹⁹ 'G. Grootgreep'.

15. Cystaint zoon van Banon;
en Gwyn Goddyfrion.
Dapper waren mijn dienaren
in het verdedigen van hun rechten.
Manawyd(an) zoon van Llyr,
20. zijn raad was van gewicht.
Het was Manawyd(an) die bracht
doorboorde planken van Tryfrwyd.²⁰
En Mabon zoon van Mellt
bevlekte het gras met bloed.
25. En Anwas Eddeinog²¹
en Llwhch Llawynnog:²²
zij waren de verdedigers
in Edinburgh aan de grens.
Een heer zou hen onderdak bieden,
30. waar hij hen zou wreken.²³
Cai zou hen verzoeken,
terwijl hij alle drie versloeg.
Toen Celli verloren werd
was er razernij.
35. Cai zou het verzoeken
terwijl hij hen neermaaide.
Hoewel Arthur lachte²⁴
vloeiide het/haar bloed²⁵
in de hal van Afarnach,
40. in gevecht met een heks.
Hij doodde Penpalach²⁶
in de verblijven van Disethach.
Op de berg van Edinburgh
vocht hij met hondekoppen.
45. Bij honderden vielen zij;
zij vielen bij honderden
voor Bedwyr de volmaakte²⁷
op de stranden van Tryfrwyd.
In gevecht met Garwlwyd²⁸
50. ging hij woest tekeer
met zwaard en schild.
Nutteloos was zijn leger
in de strijd, vergeleken met Cai.
Hij was een zwaard in de strijd;
55. door zijn hand werden beloftes gedaan.

²⁰ ‘Doorboorde planken’ is een vast beeld voor een aan stukken geslagen en doorboord schild dat aantoont dat de bezitter het heetst van de strijd niet uit de weg is gegaan.

²¹ ‘A. de gevleugelde’.

²² ‘Ll. windhand’, mogelijk te begrijpen als ‘die zijn handen laat wapperen, die erop los slaat’.

²³ Of: *mijn neef beloonde het*.

²⁴ Of: *speelde*.

²⁵ Of: *deed hij het/haar bloed vloeien*.

²⁶ ‘Knuppelkop’.

²⁷ Of: *B. de welgestemde*.

²⁸ ‘Ruw-grijs’, ‘Rauwgrauw’.

- Hij was een standvastig aanvoerder
van een leger ten gunste van het land.
Bedwyr en Bridlaw:²⁹
negenhonderd die luisterden,
60. zeshonderd om te verslaan,
dat was de waarde/kracht van zijn opmars.
Ik heb bedienden gehad,
het was beter toen ze er nog waren.
Voor de heer van Emrys³⁰
65. zag ik Cai zich haasten.
Opperheer van het plunderen,
hij was een strijder, vasthoudend als een vijand.³¹
Zwaar was zijn wraak,
pijnlijk zijn woede.
70. Als hij dronk uit een hoorn
dronk hij voor vier.
Als hij op het slagveld kwam
doodde hij voor honderd.
Tenzij God het tot stand bracht,
75. was de dood van Cai onbereikbaar.
Cai de blonde, en Llachau,³²
zij voerden veldslagen
tot de pijn van staalblauwe speren [er een eind aan maakte].
Op de top/hoogte van Ystawinun
80. doorboorde Cai negen heksen.
Cai de blonde ging naar Anglesey
om leeuwen te vernietigen.
Zijn schild werd gepolijst/versplinterd (?)
tegen de kat van Palug.³³
85. Wanneer mensen vragen
‘Wie doorboorde de kat van Palug?’,
[dan is het verhaal, dat] negen twintigtallen strijders³⁴
vielen in/als zijn voedsel;
negen twintigtallen kampioenen
90. die/en (...)

Ongeveer gelijktijdig met dit gedicht ‘Wie is de poortwachter?’, dus rond 1100, en waarschijnlijk eveneens in het zuidwesten van Wales (mogelijk in Carmarthen), ontstond het oudste Welse prozaverhaal dat we kennen: ‘Culhwch en Olwen’ (*Culhwch ac Olwen*; de eerste naam klinkt ongeveer als ‘kiel-hoech’). Ook in dit verhaal treedt Arthur op, waarmee *Culhwch ac Olwen* meteen het alleroudste ‘echte’ Arthurverhaal is dat we hebben.³⁵

²⁹ Of: *B. zoon van Rhyddlaw, B. zoon van de Vrijgeveige (?)*.

³⁰ D.w.z. ‘de heer van Gwynedd’.

³¹ Of: *hij was een man, lang en vijandig*.

³² D.i. de zoon van Arthur.

³³ Oorspr. ‘de klauwende kat’ (?)

³⁴ Of: *negen twintigtallen grijshoofden (?)*.

³⁵ Rachel Bromwich & D. Simon Evans (eds), *Culhwch and Olwen. An edition and study of the oldest*

‘Culhwch en Olwen’ is een echt Arthurverhaal in die zin dat Arthur erin voorkomt als koning met een eigen hof en als ‘hoofd (of aanvoerder) van de vorsten van dit eiland’ (Groot-Britannië). Ook in enkele Welse, maar in het Latijn geschreven, heiligenlevens komt Arthur voor als koning. Opmerkelijk genoeg is hij in die heiligenlevens meestal een ‘boze koning’ die optreedt als tegenstander van de betreffende heilige. Met het bereiken van dat koningschap lijkt echter de zesde-eeuwse legeraanvoerder Arthur, voorzover die al ooit een historische persoon is geweest, de weg tot literair personage volledig te hebben afgelegd.

Arthurian tale (Cardiff 1992). Voor een Engelse vertaling zie Gwyn Jones & Thomas Jones (transl.), *The Mabinogion*. Everyman's Library (London/New York 1974; 2de ed.); een andere volledige en recentere vertaling is die van Jeffrey Gantz, *The Mabinogion* (Harmondsworth 1976). Het betreffende verhaal is het zevende in de reeks en is in een Nederlandse vertaling van Mick van Rootseler te vinden op pp. 119-152 van de in noot 18 genoemde Mabinogion-vertaling. Een zeer vrije navertelling van dit verhaal verscheen eerder in Frank Herzen, *Arthur in Wales. Kilhwch en Olwen. De droom van Rhonabwy* (Leiden 1975) 13-271. Bij dit laatste boek verscheen tevens een afzonderlijk deel met aantekeningen van allerlei aard.